

TAKDİM



Menkıbe kelimesinin aslı "menkabe"dir. Ama dilimizde yaygın söylenişi "menkıbe" şeklindedir. Sözlükte menkıbe şöyle açıklanmış:

"Din büyüklerinin, kahramanların ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsânevî bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye ve yazılardır." (Bk. *Kubbealtı Lugatı*)

Menkıbe kavramı ilk olarak hadis kitaplarının bir bölümü olarak dikkati çeker. Menkıbenin çoğulu "menâkıb"dır. Konularına göre düzenlenmiş hadis kitaplarında "Kitâbü'l-menâkıb" bölümleri bulunur. Buralarda Hz. Peygamber ve ashâbının fazîletlerine dâir hadisler yer alır. Zaman içimde evliyâ menkıbeleri ve târihî kahramanların menkıbeleri bu alana damgasını vurmuştur.

Menkıbe ile efsâne ve masalı birbirine karıştırmamak gerekir. Masal ve efsâne tamâmen hayal ürünüdür. Menkıbe

ise öyle değildir Burada da abartılara çokça rastlanır. Ama menkıbede geçen şahıslar gerçek ve kutsal kişilerdir. Yaşadıkları zaman ve mekân bilinir. Anlatılanların gerçekliğine inanılır (Bk. *DİA*, "Menâkıbnâme", c. 29)

Zamanla menkıbe ve destanların daha da süslü, renkli ve yer yer abartılı hâle geldiği görülür. Bunların da kendine göre târihî ve sosyolojik bir değer taşıdığı söylenir. Menkıbe ve destanlar halk gözüyle görülen, halk rûhuyla duyulan ve halkın hayâlinde masallaşan târihlerdir. Onun için eğitim-öğretimde iyi sonuç verirler.

Bizim kültürümüzdeki menkıbeleri mitoloji ile bir tutmamak gerekir. Meselâ eski Yunan mitolojisinde bir çok gayr-ı ahlâkî olaylara rastlanır. Bizim menkıbelerimizde ise kahramanlık, fazîlet ve üstün ahlâk değerleri öne çıkarılır.

Bu çalışmada velîlerimizden menkıbe ve kerâmetlerinden söz edeceğiz. Onları yorumlamaya çalışacağız. Bu tür menkıbe ve kerâmetler ortalama insanımızın ilgisini çeker. Kültürümüzü, târihimizi, dînî-mânevî değerlerimizi daha çok sevmemizi sağlarlar.

İnsanların düşünce yapıları sonucu, bakış açıları da farklıdır. Kimileri menkıbeleri abartılı, hayal mahsulü, hattâ uydurma deyip tamâmen akıl dışı bulabilir. Kimileri de saygı hisleri içinde onların birebir gerçek olduğuna

inanabilir. Burada bunları tartışmanın faydasız olduğunu düşünüyorum. Kültür ve edebiyat adamımız Mehmet Kaplan şöyle der:

"Her Türk şehrinde, hattâ kasaba ve köyünde bir veya birkaç velî yatar. Onlar ilk Hristiyan devletinin beşiği olan Türkiye'de İslâmiyet'i yerleştirmişlerdir. Bu mânevî kuvvet temsilcilerine halk büyük bir saygı duyar. Onlara âit pek çok menkıbe ve kerâmet anlatılır. Toprağı bu nevî insanlar ve onların menkıbeleri kutsallaştırır. Bundan dolayı onların târihî ve mânevî fonksiyonlarını anlayan aydın, halk gibi değilse bile, kendine göre onlara değer vermelidir. Batı medeniyeti, eski Türk velîlerinin kerâmetlerinden çok daha akıl almaz, saçma hikâyelerden ibâret olan eski Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddeci görüşüyle, Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusuyla yaşatan ve koruyan velîleri inkâr ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz." (*Türk Milletinin Kültürel Değerleri*, s. 49)

Evet, zengin bir menkıbe birikimimiz ve kuvvetli bir menkıbe geleneğimiz vardır. Bence önemli olan menkıbelerin olaylar örgüsü ve anlatılanların olağan üstülüklerinden ziyade, taşıdıkları mesajdır. Bunlardaki mesaj, hikmet ve öğütler önemlidir.

Menkıbelerimizden çıkarılacak sonuçları şöyle sıralayabiliriz: İyilik, iyinin galip gelmesi, hak ve hakîkatin yerini bulması, şefkatin, merhametin, yardımseverliğin öne çıkarılması, özellikle de **i'lây-ı kelimetullah**'ın yani Allah'ın adını yüceltmenin, O'nu ötelere götürmenin teşvik ve tebcil edilmesidir. Kahramanlığın, vatan için savaşmanın yüceltilmesidir.



Menkıbelerde olağanüstülükler çoktur. Onun için bu çalışmada önce menkıbe-kerâmet ilişkisi üzerinde durduk. Kerâmet ve firâset kavramlarını açıkladık. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde yer alan ve Hz. Peygamber döneminde yaşanan bu tür örneklerden bir kısmını naklettik. Kur'an'daki Hız kıssası hakkında bilgi verdik.

Târihî-tasavvufî yüzlerce menkıbemiz vardır. Biz yaygın olan olarak bilinen bir kısım menkıbeye yer verdik. Kronolojik sırayı dikkate aldık ve bir çoğunun yazılı kaynaklardaki yerini, ulaşabildiğimiz ölçüde gösterdik. Bunların her birinin, biraz farklı versiyon ve rivâyetleri de olabiliyor.

Dileğimiz şudur: Menkıbelerimizde belirgin olarak görülen îman, ahlâk, fedâkârlık, yardımseverlik, vatan sevgisi ve kahramanlık rûhu tekrar canlansın. Çağımız şartlarına uygun şekilde yeni nesillerimizce benimsensin ve

baş tâcı edilsin. Neden olmasın? Yeter ki istemesini bilelim ve gereğini yapalım.

Bu konuda Allah'ın yardımının, menkıbe kahramanlarının himmet ve rûhâniyetlerinin bizimle olmasını niyaz ederim.

Mart 20011, İzmir

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

1.

MENKİBE VE KERÂMET



Menkibelerden bahsederken karşımıza sık sık "kerâmet" kavramı çıkacaktır. Kerâmet sözlükte cömert olmak, iyi olmak, kıymetli olmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, velîlerin hayatlarında görülen olağanüstü olay ve davranışlara denir. Kerâmet, Allah'ın sevdiği kullarına bir tür ikram ve ihsânı sayılır. Dolayısıyla bu niteliğe sâhip herkeste görülebilir. Hattâ bu olumlu vasıflara sâhip olmayan bazı kimseler de olağanüstü şeyler yapabilirler. Dînî terim olarak bu ikincilere "istidrac" denir.

Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da olağanüstü olaylar gösteren din büyüklerinin hikâyeleri anlatılır.

Velîlerin kerâmetleri tâbî oldukları peygamberlerin mûcizelerinin bir eseri kabul edilir. Her peygamberin mûcizeleri vardır. Meselâ Hz. Mûsâ'nın asâsı büyücülerin yılan gibi görünen iplerini yuttu, Kızıldeniz'i ikiye bölüp arasından yol açtı. Hz. Îsâ beşikte iken konuştu, tedâvîsi olmayan hastaları iyileştirdi.

Kerâmet tıpkı mûcize gibi olağanüstü, sıra dışı bir olaydır. Ehl-i sünnet inancında kerâmetin varlığı kabul edilir. Mûcizede iddia ve bir şeyin isbatı söz konusudur. Kerâmette iddia yoktur, her zaman gösterilemez. Mûcize gibi kerâmetin yaratıcısı ve gerçek sâhibi Allah'tır.

Kerâmet ikiye ayrılır: 1- Maddî (kevnî) kerâmet: Havada uçmak, denizde yürümek gibi. 2- İlmî veya mânevî kerâmet: İlim irfan ve ahlâkla ilgili kerâmetler. Bilgi ve hikmetle etkili olmak, insanların kötü huylarını gidermede başarı göstermek veya yazılan bir eserin asırlar sonrasında bile faydalı olması gibi.

Büyük sûfiler maddî kerâmete önem vermezler. Falan havada uçuyor, gibi iddialar karşısında şöyle derler: Kuş da uçar, balık da denizde yüzer. Rüzgâr kısa bir anda büyük mesâfe kat eder. Mühim olan bunlar değildir. Asıl önemlisi kötü huyların iyiye dönmesidir. Bir an bile Allah'tan gafil olmamaktır.

Kerâmet konusunda şu ölçüler benimsenmiştir:

1. Kerâmeti gizlemek esas olmalıdır. Çünkü kerâmet bir hicap (perde) olabilir. Kerâmete takılıp kalanlar, onu kendilerinden bilip esas görevlerini unutabilirler. Amaç kerâmet göstermek değildir.

2. Kerâmet değil istikamet esastır. Su üstünde yürürsen saman çöpü olursun. Havada uçarsan sinek olursun. Bir gönül ele al ki adam olasın.
3. Asıl kerâmet kötü huyları yok edebilmektir.
4. Kemal sâhipleri kerâmet göstermekten kaçarlar. Bunu yarı yolun bir gereği, hattâ mânevî ilerleme yolunda bir tuzak olarak kabul ederler.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bazı olaylar kerâmete örnek olarak gösterilir. Hz. Meryem Allah tarafından rızıklandırılmıştır (Âl-i İmran 3/-37). Ayrıca mahrûmiyet ve korku içinde Hz. İsa'yı doğurduğu sırada şu hitâbı duydu: **“Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün.”** (Meryem, 19/25). Mevsimi olmadığı halde daldaki tâze hurmaları alıp yedi.

Hz. Mûsâ ile Hızır arasında geçen olay da kerâmete örnek kabul edilir. Hz. Süleyman'ın vezirinin, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar bir sürede getirmesi de böyledir:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي

"Allah tarafından verilen özel bir bilgi sâhibi olan birisi "Ben onu sana, sen daha gözünü açıp kapamadan getiririm" dedi. Süleyman tahtın o anda önüne gelmiş olduğunu görünce şöyle dedi: "Bu bana Rabbinin bir lûtfu ve ihsânıdır." (Neml, 27/40)

Ashâb-ı Kehf'in köpekleriyle birlikte bir mağarada uzun süre uyuyup sonra uyanmaları olayı da bir başka örnektir. (Kehf, 18/16-26)

Bu âyetlerde sözü edilen kimseler peygamber değildi, onun için olaylara mûcize denemez.. Bunlar Kur'an'daki kerâmet örnekleri olarak kabul edilir.

Hadislerde Kerâmet

Hadislerde kerâmet sayılacak bir takım olaylar zikredilir. Hz. Ebû Bekir evine üç misâfir götürür, bir takım olaylardan sonra onlara yemek ikram eder. Fakat yemek alabildiğine bereketlenir. Birçok kişi yediği halde gene de artar. (bk. Buhârî, edeb, 88; Müslim, eşribe, 176-177)

Ashaptan Useyd bin Hudayr bir gece bahçede hurma sergisinin başında Kur'an okurken bir takım ışıltılar görür, hattâ atı ürker, yanında yatmakta olan çocuğunun ezilmesinden endişe eder. Durumu Hz. Peygambere'e anlatır. Resûlullah şöyle cevap verir: **"Bunlar meleklerdi,**

senin Kur'an okumanı dinliyorlardı. Eğer okumaya devam etseydin, sabaha kadar seni dinlerlerdi. Halk da onları görürdü." (Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 262)

İki sahâbî bir gece Hz. Peygamber'in sohbetinden çıkıp yola koyulurlar. Zifîrî bir karanlık vardır. Önlerinde bir ışık belirir, yollarını aydınlatır. Birbirinden ayrılıp kendi evlerine yönelince ışık ikiye bölünür ve kapılarına kadar önlerine ışık verir. (Buhârî, salat, 79)

Hadislerde eski kavimlere âit olağanüstü ve ilgi çekici olaylara da yer verilir. Hz. Peygamber anlatır: "Beşikte iken konuşan üç kişi vardır. Meryem oğlu Îsâ, Cüreyc zamanındaki bir bebek ve başka bir bebek. Hz. Îsâ'nın nasıl konuştuğunu biliyorsunuz. Cüreyc'e gelince:

Cüreyc İsrailoğulları zamânında yaşayan bir zat idi. Bir annesi vardı. Bir gün namaz kılarken annesi onu görmek istedi ve: Ey Cüreyc, diye seslendi. Cüreyc: Ya Rabbi, namaz mı kılmam daha hayırlı, yoksa anneme cevap vermem mi diye tereddüt etti. Namazına devam etti. Annesi tekrar çağırdı, fakat o yine namazına devam etti. Bu hareket, annesinin çok ağrına gitti ve şöyle bedduâda bulundu: Allah'ım kötü yola düşmüş kadınların şerrine uğramadan Cüreyc'i öldürme.

O civarda fâhişe bir kadın vardı. Durup dururken çevresindekilere şöyle dedi: "Ben Cüreyc'i baştan çıkaracağım.